

(In)tolerancia a jej jazykové signály ako problém humánnej bioetiky (Ilustrácia na diskurze transrodovosti)

(In)tolerance and its Lingual Signals as a Subject of Human Bioethics (Illustration on Discourse of Transgender)

Olga Orgoňová

olga.orgonova@uniba.sk

Alena Bohunická

alena.bohunicka@uniba.sk

Abstrakt

Príspevok spadá do spektra tzv. minoritných štúdií, v ktorých sa v transdisciplinárnom priereze riešia otázky minoritnej identity v záujme tolerancie biologicky podmienených podôb sociálnej inakosti a inklúzie sociálnych minorít do kultúrnej heterogénnej slovenskej (a vrátane nej aj regionálnej) komunity hypermodernej doby. Sociálnu špecifickosť transrodovosti skúmame na inštitucionálnej úrovni v masmediálnom diskurze s ohľadom na jej bioetické aspekty. Konštatujeme potrebu stupňovania translíberalizácie na medicínskej, legislatívnej či mediálnej úrovni v rámci rozsiahlejšieho odtabuizovania témy a používania rodovo citlivého jazyka.

Abstract

The study makes part of minority studies, treating minority identities and tolerance of biologically conditioned social particularities, as well as some questions about the inclusion of social minorities into the heterogeneous national community of hypermodern period. We study social specificity of transgender from bioethical point of view, focusing on mass media as a part of institutional discourse. We find out the necessity of increasing trans liberalisation on medical, legislative or mass media level via opening the subject to public communication and using the language sensible to gender.

KLúčové slová: tolerancia, transrodovosť, kritická diskurzívna analýza, bioetika, translíberalizácia

Keywords: tolerance, transgender, critical discourse analysis, bioethics, translíberalisation

V lingvisticky orientovanom výskume o tolerancii inakosti sociálnych menšín a jej jazykových signáloch ilustrujeme naznačený ponor do vymedzenej problematiky na postavení časti minority LGBTI (čiže lesbičiek, gayov, bisexuálov, transsexuálov a intersexuálov) na Slovensku, konkrétne transrodových ľudí¹. To, že vymedzená problematika osciluje v súčasnej slovenskej spoločnosti ako jeden z neuralgických sociálnych námetov, ukázalo aj nedávne Referendum za rodinu (zo 7. 2. 2015), ktoré polarizovalo slovenskú (i regionálnu) societu a intenzifikovalo verejnú diskusiu o rozpätí ľudských práv a dôslednosti pri ich vnášaní do života (porov. Slimák, blog.sme.sk, cit. 23. 3. 2015). Do reflexií sme zahrnuli legislatívne rámce na báze informácií z webovej stránky vlády SR a internetové dokumenty k téme: Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť (<http://www.radavladyip.gov.sk/celostatna-strategia-ochrany-a-podpory-ludskych-prav-v-sr/>); materiály k rokovaniu vlády SR: „Návrh celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v SR“ (<http://www.rokovanie.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=24253>).

Vzhľadom na zameranie tejto štúdie na sociálny výsek reality ako predmetnej stránky diskurzívnych štúdií sa opierame najmä o kritické sociálne teórie v práci M. Foucaulta (2006), ktorá bola zameraná na problematiku ideológií. M. Foucault predpokladá, že myslenie ľudí, ktoré sa následne prejavuje v ich reči, nie je nezávislé, ale je dané ideovou infraštruktúrou doby a miesta komunikácie (porov. Orgoňová, Bohunická, 2013, s. 53). V nadväznosti na idey M. Foucaulta sa formuje kritická diskurzívna analýza – CDA (porov. práce N. Fairclougha, T. van Dijk a R. Wodakovej) s dominujúcou ideou, že diskurz patrí k principiálnym aktivitám ľudí, prostredníctvom ktorých sa reprodukuje a upevňuje ideológia slúžiaca na udržiavanie moci. Primárnou

¹ Skratka LGBTI sa stala synonymom pre pojem „homosexuáli“. Tým, že o trans téme sa často píše len v súvisi s komunitou LGBTI, pričom skratka nie je známa ani vysvetlená, často dochádza k zamieňaniu či spájaniu pojmov biologickej sexuálnej orientácie a duševnej rodovej identity. Podľa fóra Trans-Fúzia trans človek sa zjednodušene spája aj vo vedomí odborníkov – lekárov s diagnózou transsexualizmus (T 64.0), čiže rodová identita príslušnej osoby sa považuje za dôsledok duševnej poruchy. Masmédiá zasa konštruujú príbehy trans ľudí ako príbehy osôb, ktoré sa narodili do nesprávneho tela, hoci samotní príslušníci tejto komunity považujú za problém fakt, že im je pri narodení prisúdený len jeden z dvoch možných rodov a výchovou sú usmerňovaní k napĺňaniu stereotypov príslušného pohlavia – buď muža alebo ženy. Nie všetci transrodoví ľudia pritom majú záujem o „vyhranené“ pohlavie, nie všetci si želajú operačný zákrok na zmenu pohlavia, nie všetci majú záujem zrušiť si napríklad už vzniknuté manželské zväzky, čo je legálna podmienka tranzície na Slovensku (porov. <http://www.transfuzia.org/gfx/administration/js/ckeditor/upload/file/TF%20MEDIA%20NAHLAD.pdf>).

úlohou CDA je túto ideológiu pomenovať a hrozbu nesprávneho smerovania dominantného diskurzu tak demystifikovať. CDA je forma intervencie do sociálnej praxe a sociálnych vzťahov.

Problematika sa skúma, jednak v kontexte diskurzno-analytických štúdií v tesnom prepojení s výskumami rodovosti, ale predstavuje čím ďalej tým páľčivejší bioetický problém v rôznych krajinách sveta. Spomínaný bioetický rozmer sledovanej problematiky súvisí s tým, že príslušníci danej society sa stretávajú pomerne často s diskrimináciou súvisiacou s nejednoznačným interpretovaním ich ľudských práv, práv na zdravotnú starostlivosť a finančné kompenzácie za bežne štátom hradené zdravotnícke služby, ale aj s početnými inými dôsledkami stereotypného vnímania ich identity (porov. mediálne obrazy nižšie), nehovoriac o otázkach práv na manželstvo/registrované partnerstvo a rodičovstvo či priestoru na darcovstvo krvi (porov. <http://www.queerbioethics.org>). Zo strany väčšinovej spoločnosti sa sledovaná komunita vníma ako cudzia/inaká².

Cudzosť/inakosť vybranej sociálnej skupiny transrodových ľudí chápeme vo svetle dichotómií na osi *majorita – minorita*, teda vnímame ju v komplexe „rizikových“ sociálnych vzťahov s rôznymi prejavmi znevýhodňovania až diskriminácie (a jej možných prejavov, ako je osobitne stigmatizácia³). Príspevok spadá do spektra tzv. „minoritných štúdií“, v ktorých sa riešia otázky minoritnej „identity“⁴ v záujme inklúzie sociálnych minorít do kultúrnej či sociálne heterogénnych komunit súčasného sveta (porov. článok 11 o nediskriminácii a nestigmatizácii ľudskej dôstojnosti, ľudských práv a základných slobôd a záverečný článok 28 o odmietnutí akýchkoľvek aktivít proti hodnotám z článku 11 z dokumentu UNESCO z roku 2005 pod názvom Všeobecné vyhlásenie o bioetike a ľudských právach: http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=31058&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html).

Prikláňajúc sa ku konštatovaniu, že sexualita je vo všeobecnosti „sociálny konštrukt“ (Feinberg, 2000; Fafejta, 2004), pracovne vychádzame z jej bežného (patriarchálneho) chápania ako duálne kategórie, ktorá rozlišuje len heterosexuálnu a homosexuálnu. Podobne sa traduje od nástupu triednej spoločnosti ideálna dichotomická štruktúra spoločnosti na mužov a ženy, jazykovo označená slovami „on“ a „ona“⁵, symbolizovaná farbami „modrá“ (= muž) a „ružová“ (= žena), sociálne utvrdzovaná stereotypmi⁶ o mužskosti a ženskosti. V tejto optike tradičného lokálneho dominantného diskurzu o rodoch sa potom javia ako „normálni“ príslušníci našej spoločnosti, reprezentanti majoritnej heterosexuálnej komunity, ostatní sú často (hoci nesprávne a neoprávnené) vnímaní ako patologické marginálne skupiny. Vo všeobecnosti však máme na pamäti ako metodologickú oporu graduálnu škálu sexuálnych prejavov, ktorej krajné póly predstavujú na jednej strane maskulinita, na druhej feminita, kým vnútorné kontinuum patrí mnohorakým podobám medzipohlavnosti, obojpohlavnosti či transrodovosti⁷. To evokuje jednak etnometodológia (porov. Garfinkel, 1984), jednak prirodzenosť a príroda samotná: konkrétne v živočíšnej ríši početne zastúpená obojpohlavnosť (porov. napríklad hady, červy, ľadové medvede), alebo aj transrodovosť (šimpanzy) či ďalšie formy pohlavnej dimorfnosti (Spencerová, 2003, s. 17-18), jednak dotknutá komunita transrodových ľudí v odporúčanom ponímaní rodovo citlivého jazyka a vlastného pojmoslovía (porov. <http://www.transfuzia.org/gfx/administration/js/ckeditor/kcfinder/upload/file/TF%20MEDIA%20NAHLAD.pdf>).

Masmediálny obraz trans ľudí

Masmediálny diskurz je kultúrnym a spoločenským produktom, v rámci ktorého sa prejavujú a reprodukovujú významy a ideológie (Dijk, 1992, s. 87-118). Základom nášho kriticko-diskurzného pohľadu na riziká sociálnych nerovností v diskurze trans-

- ² Cudzosť podľa J. Dolníka je niečo, čomu človek nerozumie (alebo nechce rozumieť), nedokáže (alebo nechce) zmysluplne včleniť do svojho vnútorného sveta, čo vyvoláva orientačnú neistotu, na ktorú reaguje sebaobhrannými aktivitami (porov. Dolník, 2014, s. 179).
- ³ *Stigmatizáciou* rozumieme v súlade s poňatím E. Goffmana odmietavé správanie „normálneho“ aktéra voči „deviantnému“ ako „cudzorodému“ aktérovi (napríklad môže ísť o odmietavý postoj a odmietanie interakcie bisexuála s homosexuálom, príslušníka majoritnej rasy s predstaviteľom odlišnej – minoritnej rasy, v našom prípade ide o vzťah a správanie sa heterosexuálov k trans ľuďom). *Stigmatizovaný* je nositeľom odlišnosti od nás, ktorí sme normálni, lebo sa od očakávania normality neodchyľujeme. O tento predpoklad potom opierame rôzne formy diskriminácie, ktorými často nevedomky znižujeme životné šance stigmatizovanej osoby (porov. Goffman, 2003).
- ⁴ *Identitu* sledujeme jednak vzhľadom na jej vnímanie zvonka, čiže aký by jej nositeľ mal byť (porov. Goffmanovu *virtuálnu sociálnu identitu*), jednak vzhľadom na to, aký aktér je reálne (porov. *reálnu sociálnu identitu*) a napokon – hoci v neposlednom rade – si všimáme goffmanovskú *identitu ega* stigmatizovaných ľudí, ktorí môžu podľahnúť tlaku vonkajších noriem a začať sa cítiť nedokonalí, z čoho sa môže zrodiť pocit hanby, prípadne aj sebaponížovania a následná rezignácia na interakciu so svetom, ktorého normy nespĺňajú. Iným dôsledkom stigmatizácie ega zasa môže byť situácia, že sa postihnutá osoba odvráti od takzvanej reality a bude sa pokúšať o nekonvenčnú interpretáciu svojej sociálnej identity. V neposlednom rade sa môžu stigmatizovaní snažiť zo svojej stigmy aj vyťažiť nejaké výhody – porov. Tížik – <https://www.sav.sk/journals/uploads/02161013GOFFMAN.pdf>
- ⁵ Lesslie Feinberg ako trans muž narodený ako žena to komentuje nasledovne: „Ona“ a „on“ úplne stačili na to, aby sa opísalo vrodené pohlavie, čím sa automaticky predpokladalo, že telesné pohlavie bude súhlasiť s tým duševným. A v tom je náš zločin: naše sebavyjadrenie odporuje tomu pohlaviu, ktoré nám bolo biologicky určené pri narodení. A pre také rody nie sú zámená (Feinberg, 2000, s. 107).
- ⁶ Pod pojmom stereotyp chápeme kolektívne štandardizované predstavy o sledovanej komunite, často emocionálne zaťažené a nie vždy správne. K našej téme sú známe napríklad stereotypy o ženách ako o emocionálnych klebetniciach, ktorých poslaním je starať sa o domácnosť a deti, kým muži sú racionálni živitelia rodín. Muži sú na „mužské“ tvrdé práce, ženy na štrikovanie, vyšívania a pod.
- ⁷ *Medzipohlavnosť* je dôsledok nesúladu medzi genetickou (chromozomálnou), hormonálnou a anatomicou úrovňou. Ide o isté prejavy rodovej „neúplnosti“ (napríklad o ženu, čo nemenštruuje, lebo nemá vnútorné ženské pohlavné orgány, ale má napríklad nezostúpené semenníky). *Obojpohlavnosť* je tzv. „pravý“ hermafroditizmus (človek má vaječníky aj semenníky). *Transrodovosť* sa sociologicky vymedzuje vo vzťahu ku všetkým, „ktorí nejakým spôsobom nespĺňajú očakávanie, ktoré daná spoločnosť spája s ich biologickým pohlavím“ (Fafejta, 2004, s. 39; s. 49).

rodovosti sú masmediálne obrazy na vybranú tému transrodovosti. Profil heteroobrazu (čiže obrazu očami iných – porov. Orgoňová, Dolník, 2010) o trans ľuďoch v slovenských masmediách vnímame podľa webovej stránky Trans-Fúzia a v súlade s postrehmi P. Bartalošovej (Bartalošová, 2015), ako zaťažený nasledovnými stigmatizačnými diskurzívnymi praktikami:

1. Používanie neadekvátneho jazyka so znevažujúcim efektom: používanie nesprávneho gramatického rodu či sémanticky nekompatibilnej lexiky (typ „*transsexuál porodil*“, „*transsexuál je tehotný*“ a pod.)
2. Exotizácia transrodových reálií ako kuriozít, vrtochov, senzácií
3. Jednostranné predstavovanie profilu trans v zásadne tragických príbehoch
4. Kriminalizácia trans ľudí ako nemorálnych ľudí, podvodníkov a násilníkov
5. Simulácia nebezpečenstva alebo vytváranie dojmu, že hodnoty menšiny ohrozujú hodnoty väčšiny

Signály týchto praktík sú dobre viditeľné už na titulkoch masmediálnych textov z poslednej dekády – na ich obsahu a ich jazykových prostriedkoch:

1. Conchita Wurst, keď *mal(a)* 17 rokov: *vítaz(ka)* Eurovízie vtedy a teraz (Markíza tvnoviny.sk, 11. 5. 2014); *Transsexuál* Thomas Beatie: v júni *porodil* druhé dieťa, *opäť je tehotný!* (čas.sk, 11. 2. 2010)
2. *Známy transsexuál tvrdí, že mal sex s Jaredom Letom* (Markíza tvnoviny.sk, 20. 8. 2014); *Rusko zakáže šoférovať auto fetišistom a transsexuálom* (sme.sk, 9. 1. 2015); *Keď sa z otca stane mama: Bodnutie včely zmenilo muža na ženu* (diva.aktuality.sk, 14. 2. 2012)
3. *Mať telo opačného pohlavia je hrozný omyl prírody* (zena.pravda.sk, 17. 8. 2009); *Chlapec (10) chce zmeniť pohlavie: Som uväznený vo vlastnom tele!* (topky.sk, 28. 9. 2011)
4. *Transsexuál, ktorý sa tváril ako žena, brutálne znásilnil svoju známu!* (topky.sk, 8. 2. 2013) *Spala s tisíckou mužov. Teraz sa priznala: Predtým som bola chlap!* (novinky.sk, 3. 2. 2012)
5. *Nútia vaše deti snívať o zmene pohlavia! Minister si prečítal kontroverznú úlohu a... diali sa veci!* (čas.sk, 29. 07. 2014); *Právnik radí: transsexuálka Andrea (30) patrí do mužskej väznice* (noviny.sk; pred 3 rokmi)

Ukazuje sa pritom, že sklon k tendenčným praktikám majú najmä bulvárne médiá či magazíny na voľný čas⁸, neutrálnejšie vyznievajú príspevky v seriózných masmediách. Všimnime si najmä z posledných rokov: *Transsexuáli vo Švédsku túžia byť rodičmi* (Pravda, 2. 4. 2013). *Môžu byť trans šťastní?* (Pravda, 21. 10. 2014). Dokonca v novej tlačovine Denník N, ktorý vznikol od januára 2015 a profiluje sa ako slobodné periodikum nezávislé od oligarchov či mecenášov, sa téma podáva aj podporne, sympatizujúco. Na ilustráciu uvedme dva články: *Študent na protest odišiel z kostola pri čítaní pastierskeho listu k referendu* (Denník N, 2. 2. 2015). *Trans človek: ak s vyoperovaním maternice nesúhlasíte, máte smolu!* (Denník N, 17. 2. 2015) *Aké je to byť matkou trans dieťaťa na Slovensku?* (Denník N, 26. 3. 2015). Popri nateraz rozkolísanom slovenskom masmediálnom obraze dobre poslúži na porovnanie obraz trans ľudí v českých masmediách. Ten možno hodnotiť ako vyvíjajúci sa za hranice negatívnych stereotypov o kriminálnych a rozpínavých deviantoch. Tak napríklad konštatuje M. Dobešová: „Medializace transsexuality zaznamenala – při srovnání let 1997 a 2007 – výrazný posun. ... Přístup MF Dnes k tématu se dá považovat za zcela zásadní, neboť transsexualita, která byla dlouhou dobu „tabu“, je osvětlena z mnoha různých úhlů, vždy však neutrálně a nepředpojatě. „*Transsexualita znamená spojení dvou zdravých kvalit – ženské psychicky a mužského těla anebo naopak (...)* Duševní pohlaví nelze po narození nijak výrazně ovlivnit a transsexualitu léčit.“ (Chtějí být těmi, jimiž se cítí být, MF Dnes, 5. 3. 2007). Ani v Blesku se v případech transsexuality neobjevily žádné „skandální“ a „šokující“ texty, veškeré publikované články byly neutrální a transsexualita nebyla zmiňována účelově“. (Dobešová, 2009, s. 40.) Pravda, ani toto optimistické videnie diskurzu českých masmedií vo vzťahu k transrodovým ľuďom neabsolutizujeme, a ak zalistujeme v českých (najmä bulvárnych) masmediách, nie sú v nich ojedinelé napríklad takéto „zábavné“ články: *Úchylná poradňa: jaké jsou transky v posteli?* (pro muže.blesk.cz, 13. 2. 2012) prípadne škandalizujúce texty typu *Poznáte úchyla z Barrandova: v podprsence masturboval na sídlišti* (blesk.cz, 19. 8. 2014). Napriek dodnes známym pichľavým a vulgarizujúcim českým bulvárnym článkom či aj internetovým videám susedné Česko sa s problematikou rodovej variability pomerne úspešne mediálne vysporadúvalo už na prelome tisícročí, čo má priaznivý dosah na faktické antidiskriminačné praktiky society v každodennom živote. Odtabuizovanie témy ako sociálneho javu je v pokročilejšom štádiu než u nás. České zdravotníctvo je dnes otvorenejšie voči zaobchádzaniu s trans ľuďmi než u nás, čo veľmi zreteľne dávajú najavo aj slovenskí transrodoví ľudia napríklad v internetových diskusiách v zmysle: „Ak podstúpiť operačný zákrok, tak radšej v Česku než na Slovensku“.

⁸ Už v zborníku *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, teda desať rokov po pretransformovaní našej žurnalistiky v duchu ponovembrového českého a slovenského konkurenčného masmediálneho trhu, konštatuje Jaroslav Bartošek, že v masmediách má stále vyšší podiel zábava; masmédiá totiž slúžia na odstraňovanie nudy, pomáhajú štruktúrovať voľný čas, posilňujú sebavedomie a sú náhradou za reálny interpersonálny styk (Bartošek, 1999, s. 42). Fenoménom postmoderného intertextuálneho vnášania „zábavy“ do vecných monologických či dialogických, písomných či ústnych publicistických textov, čo transparentne evokujú samotné prevzaté termíny pre daný jav (infotainment = krížený výraz z motivujúcich pomenovaní information + entertainment; confrontainment = confrontation + entertainment; politainment = politics + entertainment), nie je novátorským nástrojom našich tvorcov textu v 90. rokoch 20. storočia (ani ich súčasných zahraničných vzorov), ide o oživenie učenia známeho už z klasickej rétoriky v duchu antického *movere*, *probare*, *conciliare*, *concitare* či *delectare* popri *prostom docere* (čo znamená, že funkcia textu sa nevyčerpáva podaním vecnej informácie, ďalšou z funkcií dobrého textu je totiž vyvolať v recipientovi pohnutie [movere], dôveru na základe podaných dôkazov [probare], presvedčenie [conciliare], vybičovanie emócií [concitare] či až potešenie z vypočutého [delectare]) (porov. napríklad Dolník, Bajzíkova, 1997, s. 81; Dolník, 2009, s. 323).

Záver. Na ceste k translíberalizácii a tolerancii rodovej rozmanitosti

Translíberalizácii ako procesu zbavenia diskriminačných nástrah voči trans ľuďom v európskom meradle sa v súčasnosti rysujú priaznivé podmienky. Napovedá tomu znenie správy Európskeho parlamentu – porov. <http://www.lgbt-ep.eu/press-releases/parliament-human-rights-report-addresses-lgbti-criminalisation-trans-rights-and-same-sex-unions/> z marca 2015. O trans právach sa vyjadril EP takto ústretovo:

- žiada Európsku komisiu a Svetovú zdravotnícku organizáciu, aby zasiahli v snahe zrušiť evidenciu trans identít ako duševných chorôb a vypracovať rýchle, transparentné a dostupné právne uznanie rodu založené na sebaurčení;
- zdôrazňuje, že podmienka sterilizácie pre právne uznanie rodu by mala byť odstránená a postihovaná ako porušenie práva na telesnú integritu a porušenie sexuálneho a reprodukčného zdravia a práv;
- vyzýva EÚ a členské krajiny k tomu, aby reflektovali ich postoj k manželstvám alebo zväzkom rovnakého pohlavia ako k politickej a spoločenskej otázke a otázke občianskych práv.

Tolerancii rodovej rozmanitosti pomôžu v Bratislavskom kraji, na Slovensku či v Európe tu vymenované antidiskriminačné mimojazykové (medicínske a legislatívne) kroky s podporou masmediálnej neutralizácie diskriminačných signálov a ich nahrádzaní postojovou neutralitou, ktoré zbavia trans ľudí znevýhodneného obrazu a postavenia v spoločnosti. Jazykovo citlivý prejav, ktorý sa často preceňuje ako prvotná požiadavka na ceste k sociálnej inklúzii znevýhodnenej menšiny s elimináciou slov ako *transka* či *transsexuál* (nahradeným vhodnejším *transrodový človek*, *trans človek*), je len podporou, ktorá môže formálne jazykovo sprevádzať tieto skutky. Samotná jazyková citlivosť teda neodstráni transfóbiu v postojoch majority (porov. vyššie postoje v médiách), a teda nie je kľúčovým problémom translíberalizácie v spoločnosti. Môže ale stimulovať záujem ľahostajných a nevedomých jednotlivcov a následne ich vôľu k zmene skutkov „zdola nahor“ v neverejnom diskurze.

Literatúra

- ARNOLD, John, BRADY, Sean. *What is Masculinity?* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013. 461 s.
- BARTALOŠOVÁ, Perla: *Cudzosť/inakosť v slovenskom jazykovokultúrnom prostredí. Aplikácia na diskurze o sexualite*. Diplomová práca. Školiteľka Prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015. 103 s.
- BARTOŠEK, Jaroslav: Jazyk žurnalistiky. In: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1999. s. 42-67.
- BARTOŠEK, Jaroslav: Přesvědčování a manipulace v politické žurnalistice. In: *Od informace k reklamě*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2007. s. 51-104.
- DIJK, T. A. Van: Discourse and the Denial of Racism. In: *Discourse & Society*, roč. 3, č. 1, 1992. s. 87-118.
- DOBEŠOVÁ, Mirka: *Mediální zobrazení a stereotypizace v českém tisku*. Bakalárska práca. Školiteľka. Doc. PhDr. Barbora Osvaldová. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2009. 50 s.
- DOLNÍK, Juraj: Cudzosť v slovenskom prostredí. In: *Studia Academica Slovaca 43*. Eds. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014. s. 179.
- DOLNÍK, Juraj, BAJZÍKOVÁ, Eugénia: *Textová lingvistika*. Bratislava: Stimul, 1997. 134 s.
- DOLNÍK, Juraj: *Všeobecná jazykoveda*. Bratislava: Veda, 2009. 376 s.
- FAFEJTA, Martin: *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany: Nakladatelství Jana Pizskiewiczze, 2004. 159 s.
- FEINBERG, Leslie: *Pohlavní štvanci. Od Johanky z Arku až po současnost*. Praha: Nakladatelství GplusG, 2000. 176 s.
- FARAGULOVÁ, A. Diskurz ohrozovanej rodiny (Postoje k cudzosti v neverejnom diskurze). In: *Jazyk a jazykoveda v interpretáciách*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014. s. 100-107.
- FOUCAULT, Michel: *Rád diskurzu*. Prel. Miroslav Marcelli. Bratislava: Agora, 2006. 64 s.
- GARFINKEL, Harold: *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge – Oxford – Malden: Blackwell Publishing 1984. 288 s.
- GOFFMAN, Erving: *Stigma*. London: Penguins 1963. 123 s. Dostupné na: <http://www.freelists.org/archives/sig-dsu/11-2012/pdfKhTzvDIi8n.pdf>
- ORGOŇOVÁ, Oľga, BOHUNICKÁ, Alena: Medzi štylistikou a diskurznuou analýzou. In: *Jazykovedný časopis*, 64, č. 1, 2013, s. 49-65.
- ORGOŇOVÁ, Oľga, DOLNÍK, Juraj: *Používanie jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2010. 229 s.
- RICHARDSON, Diane, McLAUGHLIN, Janice, CASEY, Mark E. (eds): *Intersection between feminist and queer theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012. 192 s.
- SHILDRICK, Margaret: *Feminism, postmodernism and (bio)ethics*. London – New York: Routledge, 2007. 252 s.
- SPENCEROVÁ, Tereza: *Jsem transdák*. Praha: Nakladatelství GplusG, 2003. 126 s.
- TRANS-FÚZIA. *Štandardy trans-inkluzívneho priestoru v médiách*. Bratislava: [s.n.], 2015. Dostupné online: <http://www.transfuzia.org/gfx/administration/js/ckeditor/kcfinder/upload/file/TF%20MEDIA%20NAHLAD.pdf>
- SLIMÁK, Ján. *Kde je tá homolobby?* [online]. Blog.SME.sk. [cit. 23.03.2015]. Dostupné na: <http://slimak.blog.sme.sk/c/373791/kde-je-ta-homolobby.html>
- WILTON, Tamsin: *Sexual (Dis)Orientation. Gender, Sex, Desire, and Self-fashioning*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004. 223 s.

Mgr. Alena Bohunická, PhD. Prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc.

(Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra slovenského jazyka)